

Gospodar in gospodinja

LETO 1942-XX

4. MARCA

STEV. 10

Denar za zemljo!

Zadnjič postavljeno vprašanje: kam z denarjem? bomo še nekoliko pregledali in poiskali še kak pameten odgovor. Oni dan sem vzel v misel družino na kmetiji, za katere blagor je treba v prvi vrsti skrbeti; saj mora biti vse ostalo le sredstvo, da se človeku v kmetiski hiši in končno tudi človeku sploh pripomore do boljšega življenja.

Zdaj si oglejmo pa gospodarstvo — Kmetisko gospodarstvo je tako mnogovrstno, da bi količikaj podrobnejša obravnava posameznih gospodarskih panog zahtevala preveč prostora. Temu članku tudi ni namen, spuščati se v drobna vprašanja posameznih panog, za katerih napredek se spleča žrtvovati denar. Le na splošno bomo pregledali ono, kar je osnovne važnosti za napredek kmetije.

Najprej zemlja! Brez dvoma je zemlja za človekom, ki nosi v sebi neumrjočo dušo in ga zato z vsem tvarnim ni mogoče prav primerjati, največja snovna dobrina. Zemlja nam daje vse, kar je potrebno, koristnega, lepega. Daje nam vsa sredstva za življenje telesa, daje nam pa tudi premnogo vrednot za duhovno življenje. Saj ima človek vse iz zemlje, le njegov duh je iz Boga. Kako bi potem ne bila ravno zemlja tista dobrina, zaradi katere se ljudje na svetu največ borijo in zaradi katere nastajajo vojne? Težko bi našli človeka, ki bi na dnu svojega srca ne gojil tople želje, pridobiti si vsaj kosček zemlje, če je nič nima; kdor jo pa ima, teži za povečanjem in izboljšanjem.

Kmetu je zemlja dana v last. Ali se zavedamo vsi, da je to velika stvar? Ali se zaveda tega posebno kmetiski človek? Si je li svest, da mu je izročena v last in pocest največja tvarna dobrina na svetu, brez katere ni ne obrti, ne industrije, ne gospodarstva, skratka, brez katere sploh ni življenja?

Kako je bila postala zemlja in delo na njej pred leti nekaj omalovaževanega, kako malo pomembno

in skoraj — sramotno... Kmetiska mladina se je kar težko spoprijaznjevala z mislijo, da je vendarle treba ostati pri zemlji in jo obdelovati. Ko smo v tistih časih govorili in pisali o neprecenljivi vrednosti zemlje in kmetiskega doma, so nas imeli za sentimentalne (solzavo čustvene) pesnike... Res je ta čas bilo marsikaj neurejenega ali pa napak urejenega. Zemlja je izgubljala veljavo, ker njeni sadovi niso imeli takšne vrednosti in cene, kakršno so v primeri z drugimi stvarmi pošteno zaslužili. Krogi, ki so v svetu diktirali vrednotenje posameznih svetnih dobrin, so po krivici potisnili sadove zemlje, ki jih prideluje kmet, na prenizek klin na vrednostni lestvici. Tako je zemlja in delo na njej polagoma zgubljalo oni temeljni pomen, ki ga ima sicer vedno, le da ga »gospodarska politika« večkrat omalovažuje in zapostavlja. In skoraj vsem, tudi kmetiskim ljudem, se je zdelo, da tako pač zahtevajo razmere in da drugače biti ne more.

Bila pa je — prevara. V rednih razmerah jih je bilo malo, ki so to prevaro spregledali; ki so videli, da se dobrine ne smejo samovoljno ocenjevati in da se tisto, kar je temeljno, ne sme brez škode nvrščati med postransko. Priti so morali izredni in tudi hudi časi, ki prevrnjeno zgradbo vrednot z velikim trpljenjem in žrtvijo človeštva spet urejajo, kakor mora biti urejena. Pred leti so nekmetiski sloji kmeta v ustih sicer hvalili, da je jedro naroda; a kdor je zahteval, naj ga kot takšnega tudi v javnem življenju upoštevajo in mu priznajo temeljno mesto v ljudski skupnosti, tudi na gospodarskem, kulturnem in drugih področjih, je bil v nevarnosti, da ga proglasijo za človeka, ki seje razdor med stanovni in pripravlja teren za razredni boj!

Zdaj je postalo kaj hitro vsem tem ljudem jasno, kakšen pomen in vrednost ima tisti stan, ki poseduje zemljo. In vsem je postalo tudi jasno, kakšna vrednost gre zemlji. Bog ve, če je pa ta jas-

nost tako do kraja prevzela in razsvetlila — kmeta samega! Upam, da ga je. To se sklepati iz tega, da danes težko dobiš kmeta, ki bi bil pripravljen odprodati (tudi za visoko ceno!) le košček sveta, dočim je bil pred leti v tem oziru položaj precej drugačen. Sami smo bili priče, kako je zemlja lezla v nekmetške roke, in sicer večidel napol zastonj. Res je bila takrat na kmetih trda za denar, ali res je tudi, da ni bilo samo to! Zemlja je bila začela v očeh kmetskih ljudi zgubljati na vrednosti zaradi neurejenih gospodarskih in tržnih razmer.

Zemlja je dobrina prve vrste — ne samo trenutno, marveč vedno in povsod. Če je zemlja danes toliko vredna za ne-

kmetske ljudi, ali ni še več vredna za kmetske? Zato naj velja pravilo: niti peči z mlje ne prodam, pa naj bo še tako dober kup; pač pa jo kupim, če le morem. Kupim tudi manj rodovitno svet. Zemlja je najzanesljivejša valuta na svetu, ki je ne uničijo nobene borzne in bančne zvitoreposti in nobeni finančni polomi.

Dober in pameten gospodar bo torej predvsem varoval in še širil svojo zemljiško posest. V ta namen denarja ni nič škoda. Toda bral sem nekje, da se zemlja lahko povečava ne samo po površini, ampak tudi v globino. Pohlep po globini ni nič manj ali pa še bolj gospodarsko umesten. O tem pa drugič.

Prve setve na prostem

Sneg še vedno pokriva zemljo, vendar smemo upati, da ga bo kmalu konec. Ko se bo kopna zemlja toliko osušila, da jo bo mogoče obdelovati, moramo z delom na vrtu kar pohiteti. Sicer je res, da so rane setve kolikor toliko tvegane, zato ne bomo obsejali kar vsega hkrati, marveč postopoma, kakor bo kazalo vreme. Tako bomo imeli na razpolago tudi vedno sveže sadike za nove nasade.

Zemljo smo seveda obdelali že v jeseni in jo pustili v surovih grudah, tako da jo lahko zdaj samo še dobro poravnamo in grude zdrobimo. Pod vplivom vetra in sonca se gredica prav kmalu dovolj osuši, da je primerna za sprejem prve setve. Na gredici skopljemo lepo ob vrstici primerne jarke, v katere posejemo seme. Ako pa zemlja še ni dovolj suha, si lahko pomagamo na ta način, da napolnimo jarke z osušeno kompostno zemljo ali kako drugo dobro vrtno prstjo. Pri tem delu pa moramo paziti, da gredice preveč ne pretlačimo, ker je prst mokra, zato stopamo le po deski, ki smo jo položili čez gredico. V tako napolnjene jarke posejemo prvo seme.

Prihodnji mesec posejemo na prosto špinačo, korenje, petršilj, berivko, črni koren, bob, nizki grah in čebulo. Sadimo pa tudi česen in čebulček.

Špinača se pri nas na kmetih vse premalo ceni, vendar ne bi smela manjkati na nobenem kmetskem vrtu. Čim je zemlja dovolj suha, posejemo špinačo v vrste, ki naj bodo oddaljene druga od dru-

ge 20—25 cm. Špinači ugaja rahla in tople vrtna prst, ki je dobro pognojena. Na taki gredici hitro raste in napravi sočno in mehko listje. Ako zemlja ni primerna, napravi špinača trdo in neokusno listje in gre kasneje v cvet. Za kvadratni meter porabimo 4—5 gramov semena. Ko rastlina vzkali, ji čez 14 dni pognojimo s primerno razredčenim dušičnim umetnim gnojilom, kar ji dobro de in zato hitreje raste in razvija listje.

Pri špinači je posebno važno, da odberemo primerne sorte za pomladansko setev. Najprimernejše so: Viking, ki je okusna in svetlobistna sorta, ki gre pozno v cvet in jo lahko prav dolgo obiramo. Viroflay se pri nas tudi precej seje, saj je stara preizkušena vrsta, le da gre silno hitro v cvet. Posejemo pa lahko še Matador, ki da bogat pridelek.

Korenje, posebno zgodnje, je zelo zaželeno. Saj pa da korenje tudi okusno in zdravo hrano, ki je posebno v današnjih časih ni zametavati.

Prvo pomladansko setev izvršimo čim bolj zgodaj na sončno in toplo gredico, ki ima dobro obdelano zemljo in je pri stari moči. Korenje kali precej počasi, zato primešaj semenu nekaj solate, ki kmalu vzkali in tako pokaže vrste, da lahko gredico oplevemo. Korenje posejemo v do 2 cm globoke jarkce, ki so oddaljeni 20 cm drug od drugega. Setev nalahko potlačimo, da enakomernejše vzkali. Ker pa je navadno zgodaj spomladi še sneg ali pa je zemlja premokra,

zmešamo korenjevo seme z žaganjem in čez kakih 14 dni ali še kasneje, ko hoče seme vzkaliti, potresemo v že pripravljeno gredico v jarke seme z žagovino vred. Tako dobimo pridelek nekoliko prej.

Korenje posejemo večkrat, da imamo vedno mlad pridelek. Nekateri nasvetujejo za nove setve Pariški trži in Duinker. Poslužimo pa se lahko tudi zgodnjih sort iz izbora prejšnje banske uprave (glej zadnjo številko: Prvenec, nanteški).

Petršilj vzgajamo prav tako kot korenje in je za mraz še veliko manj občutljiv. Posejemo ga čimprej, ker tudi ta počasi kali. Za prve posevke, kakor tudi za vse ostale priporočajo berlinskega izboljšanega. Tudi kodrasti petršilj, ki ni primeren le za garniranje mesa, pač pa tudi za v juho itd., lahko posejemo. Dobra sorta je non plus ultra.

Berivka in rezivka sta dve solati, ki ne delata glav. Sejemo rano spomladi na primerne tople gredice. Kalita zelo hitro in pri majhni toploti. Posebno rezivka ne ljubi vročine.

Berivki obiramo liste, v začetku pa pulimo, da se nasad primerno razredči, da morejo rastline do svetlobe in prostora. Rezivki pa liste režemo in sicer pri prvem nabiranju ne porežemo srčkov, ker odžene še enkrat.

Berivka in rezivka se zelo naglo razvijata in ju lahko že po 3—4 tednih rabimo. Namesto posebnih sort posejemo lahko tudi seme drugih solat bolj na gosto.

Sorte so: kodrasta in okroglostna rezivka, ki ju rabimo za rane spomladanske setve in ameriška berivka, ki raste zelo naglo in jo lahko uporabimo za poletno setev. O drugih pa prihodnjič. — Juvan.

Nekaj zgodovine naših kmetijskih posestev

V srednjem veku je bilo na Slovenskem veliko svobodnih kmetij. Kmetje svobodnjaki so smeli nositi tudi orožje, morali so na vojsko in mnogokrat sami braniti svoj dom. Zato pa so se mnogi prostovoljno podali pod oblast mogočnega graščaka, ki jim je dal posestvo nazaj v fevde. Postali so nesvobodni ali podložniki. Svobodne kmetije so vedno bolj izginjale. Podložništvo pa je postajalo vedno hujše. Nastali so kmetijski upori s klici »v boj za staro pravdo«. V teh vojnah je kmet podlegel in je bil tako izročen na milost in nemilost zemljiškim gospodom. Iz grajskega podložnika je postal kmet samo najemnik na svoji lastni zemlji. Nekdaj svobodna kmetijska posestva so postala »najemna posestva« (nemško Miethube). Kmet je moral plačevati od svoje zemlje graščaku neznosno najemnino v denarju, blagu in delu, to je v tlaki in desetini. Še pred 200 leti so bili naši predniki najemniki in tlačani. Za najemnino so morali dajati poleg desetine od žita in živali dogovorjeno vsoto denarja in delati tlako, kolikor je je graščak tirjal. Ob smrti gospodarja je tirjal mrtvaščino, ki je odgovarjala vrednosti dobrega vola. Graščak je sodil po mili volji svoje podložničke, le smrtne kazni ni smel izreči in izvršiti. Pa vendar je mar-

eikdo umrl v grajskih ječah. Leta 1719 je umrl v žužemberskih grajskih ječah neki Pečjak iz Plešivice zato, ker je svojevoljno napravil iz gozda senožet. — Tako razmerje med graščakom in kmetom se imenuje robstvo ali nevoljstvo (nemško Leibeigenschaft). Kmet, ki je bil v nevoljstvu, pa je bil oproščen vojaške službe in državnih davkov. Pravni lastnik kmetijskih posestev je bil graščak, zato je on plačeval državne davke in je moral postaviti gotovo število vojakov državi na razpolago. Vojake je moral plačevati graščak sam. Ker so imeli na dan en soldo, so se imenovali »soldati«. Usoda kmeta je bila odvisna od graščakove osebnosti. Kjer so bili dobri graščaki, se je tudi kmetu dobro godilo. Zato je takrat veljal pregovor, da je pod krivo palico dobro biti. To se pravi, da se je boljše godilo onim kmetom, ki so bili podložni cerkveni gospodski, ker je ta boljše z njimi ravnila. Te kmetije so bile darovane cerkvi in samostanom za ustanovo župnij ali za sv. maše za rajne; imenovali so se »videme«, gospodarji na njih pa Vidmari. Večkrat so bili kmetje ene vasi podložni najrazličnejšem zemljiškemu gospodom. Graščaki so svoje kmetije prodajali drugim. Valvaer je n. pr. potrošil za tisk svoje zgodovine toliko denarja, da

je večino podložnih kmetij prodal drugim graščakom, nekaj tudi samostanu v Stični. Tudi zadnji baroni Ravbarji na Kravjeku so kmetije prodali. Nekaj so jih kupili tudi sosedni župniki. Tako je nastala čudna zmes, da je imela ena vas najrazličnejše zemljiške gospode. Prehod iz oblasti enega graščaka pod oblast drugega ni bil dovoljen niti ob ženitvi. V to graščak je privolil le, če je prejel visoko takso v denarju.

Župani po vaseh so postali nekaki posrečovalci med podložniki in zemljiško gospodo, ki so morali hoditi v grad, da so tam dobili ukaze, kdaj in kam naj gredo ljudje na tlako, kdaj bo desetina in tako dalje.

Nekdaj so imeli župani celo sodno oblast in so pod vaško lipo s prisledniki razsojali spore med vaščani. Namesto zapisnika je imel župan dve palici »rovaš« imenovani za vsako stranko eno. Po razpravi je vsak prislednik napravil zarezo na palico tistega, o katerem je sodil po svoji vesti, da ima prav. Katera stranka je imela več zarez na rovašu, tista je zmagala. To je bil še ostanek iz časov slovenske samostojnosti. Polagoma je ta oblast prešla na graščaka, župan pa je ostal samo posrednik med vaščani in zemljiško gospodo. Za svoje opravilo kot župan je užival kako posestvo, njivo ali travnik. Tem parcelam so rekli ljudje »župnice«. Še danes imamo skoraj v vsaki vasi kako njivo z imenom »župnica«. Županom so rekli ljudje kratko špan ali špano pa tudi šupec ali celo špec. Skoraj v vsaki vasi najdemo ta hišni priimek. Odtod tudi toliko priimkov: Župan, Zupane, Zupančič pa tudi Šupec, Špan in Špec. Iz starih urbarijev in farnih knjig je razvidno, da nekdanji niso strogo ločili med temi priimki, ampak so enkrat pisali Zupan drugič Zupančič ali Zupane, kakor se je komu zljubilo. Pravim županom, ki so bili pred l. 1848 imenovani od vlade, pa so rekli »rihtarji« ali »oberrihhtarji«. Šele po letu 1848 so bile prve županske volitve. Po nekaterih krajih so ob tej priliki žgali kresove, streljali in prikrkovali v znak veselja, drugod se pa ljudje niso hoteli volitev niti udeležiti, ker so popolnoma izgubili smisel za samoupravo.

Prve olajšave za kmeta so bile izvršene pod vladjo cesarice Marije Terezije. Leta 1747 je izdala odlok, da se popišejo vsa kmetiška in graščinska posestva, in

da naj se točno loči, kaj je last graščaka (dominikalno posestvo) in last kmeta (rustikalno posestvo). To je bila prva zemljiška knjiga, ki je bila sestavljena pri vsaki graščini. Ni sicer imela še svojih zemljiških map, pač pa so bile našteje vse parcele po imenu in vknjižene vse služnosti in dolžnosti, ki jih je imel kmet do zemljiške gospode. Na podlagi te zemljiške knjige je cesarica tudi obdavčila kmeta in graščaka. S tako imenovanim robotnim patentom l. 1778 je odločila, da noben zemljiški gospod ne sme zahtevati več tlake, kakor tri dni na teden in na noben način ne več, kakor 156 dni na leto. Dala je ukaz, da se mora vsaka kazen, ki jo graščak izreče proti podložnemu kmetu, zapisati; kmet pa ima pravico pritožbe na »kresijac«, kakor so se imenovali državni okrožni uradi. Bili so to silno važni odloki, ki so graščakovo ravnanje spravili pod nadzorstvo države.

Še važnejši pa so bili odloki cesarja Jožefa II. 1. septembra 1782 je izdal odlok o kaznovanju podložnikov. Po tem odloku je moral zemljiški gospod zaslišati podložnika vprčo župana in dveh zanesljivih prič in napraviti točen zapisnik. Proti razsodbi je imel podložnik pravico pritožbe na c. kr. okrožni urad. Pred tem odlokom je imel graščak pravico kmeta odpraviti z zemljišča, to je, vzeti mu domačijo; po tem odloku pa je smel to kazen izreči samo c. kr. okrožni urad, ali kakor so ljudje rekli »kresijac«. Najvažnejša uredba cesarja Jožefa II. pa je bila odprava robstva ali nevoljstva dne 11. junija 1782. S to uredbo so bile pretrgane vse vezi, ki so omejevale osebnostno svobodo podložnikov. Nič več ni bilo treba graščakovega dovoljenja za ženitev, za izbiro poklica, za izselitev v mesta itd. Zato je izzvala velikansko veselje med kmetiskim ljudstvom. V zahvalo so praznovali praznik, po cerkvah so po službi božji zapeli zahvalno pesem. Ljudje so pa marsikje po tri dni rajali od veselja.

Nadaljnja važna uredba cesarja Jožefa II. pa je bila z dne 28. jan. 1784 po kateri je bilo možno, da vsak kmet spremeni svoje najemno posestvo v lastno posestvo, to je, iz najemnika je lahko postal lastnik zemlje. Moral pa se je pogoditi za kupno ceno in odkupnin; v denarju plačati. Če ni prišlo do sporazuma, so posredovale posebne deželne komisije. Tako je kmet postal spet lastnik zemlje,

moral pa je še dajati desetino in delati tlako. Pa tudi glede tlake je cesar določil, da se lahko vsak kmet odkupi, če se pogodi s svojim zemljiškim gospodom. Graščaki so zahtevali visoke vsote za odkup tlake, da jih kmetje niso zmogli. Nasprotno pa so oni kmetje, ki so bili podložni cerkvam, župniščem in samostanom, takoj sklenili pogodbe in so tlako odkupili. Tako je razvidno iz raznih sodnih aktov. Sodnije tudi ranijo cele skladovnice pogodb, ki so bile sestavljene ob priliki odkupa zemljišč od zemljiškega gospoda. Kmet je moral svoje posestvo vnovič kupiti. Cene so bile različne. Za cel grunt so dali po kakih 200 gold. in tudi več, v slabših legah pa tudi manj, včasih tudi po 80 gold. Iz več primerov je razvidno, da je kmet dal za posestvo po 25 gold. in potem vsako leto gotovo vsoto, n. pr. po 5 gold. Kmet je to lažje zmogel, graščak je imel pa kapital naložen v kmetiskem posestvu. Graščaki so si svojevoljno izgovarjali pravico, da smejo kupnino vrniti, če bi kmet slabo gospodaril, in ga pognati z grunta. Ta točka v pogodbah gotovo ni v smislu cesarske uredbe. V vseh pogodbah si zemljiški gospodje izgovarjajo ob spremembi gospodarja »deseti fenik«, to je eno desetino vrednosti. Za osnovo velja navadno kupna cena posestva. Kdor je dal za posestvo 200 gold., je moral »in plačati« 29 gold. procentov, ko je prevzel posestvo in še prepisno takso 4 gold. 30 kr. kar je bilo zelo težko breme. Kako ogromne vsote denarja so torej dobili graščaki od kmetov, če so imeli od 500 do 1000 podložnikov! Pri vsem tem pa so morali kmetje še vedno delati tlako in dajati desetino. Najhujše je bila tlaka, ki pa ni bila za vsako posestvo enaka. Na cel grunt je včasih bila tlaka, ki je bila vključena v zemljiški knjigi cesarice Marije Terezije, po 3 dni z vprežno živino in 3 dni osebno tedensko. Spet na drugem posestvu 2 dni z živino in dva dni osebno tedensko. Če je bilo posestvo razdeljeno in samo pol grunta, je bila tudi tlaka sorazmerno manjša. Tlaka je bila hudo breme in je razumljivo, da so zahtevali graščaki za odkup tlake visoke vsote denarja. Tlaka pa se je opravljala navadno brez vsake hrane. Odtod pregovor: »Ješ, kakor bi s tlake prišel.«

Desetino je moral kmet še naprej dajati od snopja in od mladih živali, če je bil čebelar tudi od čebelnih rojev. Da-

jati so morali tudi določeno količino prediva, nekatere hiše pa so morale v zimskem času sprejeti po 15 funtov prediva. Vse te dajatve in služnosti so ostale do leta 1848, če jih ni kmet še posebej odkupil. Zanimivo je, da desetine ni pobiral vedno zemljiški gospod, ampak večkrat kdo drugi, ker je bila desetina odprodana ali darovana. Zato se je večkrat dogodilo, da je kmet delal tlako nemu graščaku, desetino pa dajal drugemu, ali pa, da je dajal žitno desetino nemu, desetino mladih živali drugemu, ali pa, da se je pobrana desetina razdelila po določenem razmerju med razne gospodarje. Tržani in meščani so bili na boljšem, ker niso imeli toliko dajatev in tlaka je bila miljejša. Tržani iz Žužemberka so morali vsako leto prekopati oziroma »preštihati« grajski veliki vrt in po vrsti po hišnih številkah nositi na ukaz graščaka pisma bodisi v Ljubljano, Novo mesto, Kočevje ali kamor je zahteval graščak, ker takrat še ni bilo pošte. Za popravilo grajskih poslopij pa so bili obvezani z izredno tlako »gospodje« tržani in kmetje. K tlaki niso spadala dela na vaških in komercialnih cestah. Ta dela so morali kmetje opraviti še poleg predpisane tlake.

Kmet je bil sicer gospodar in lastnik zemlje, a moral je še vedno, če se ni drago odkupil, polovico delovnega časa z živino in osebno posvetiti graščakom in dajati desetino od snopov in od mladine v hlevu in žitni davek za stavnih les in predivo in določeno število jajc in davek v denarju, deseti fenik ob prevzemu posestva ali desetino vrednosti vsega posestva in prepisno takso in še marsikaj drugega. Jasno, da je bila nezadovoljnost vedno večja, posebno še, ko se je vpleljala vojaška dolžnost in ko so morali ljudje plačevati davke cesarju in graščaku. Sledili so upori in prepri z gosposko. Da ni bilo treba dati desetine, so sadili repo, korenje in krompir, ker ni bilo od teh pridelkov desetine.

Leto 1848 je vrglo cesarja Ferdinanda in državni absolutizem. Državni zbor je izglasoval zakon o zemljiški odvezi. Spet je bilo treba plačevati za svoje lastno posestvo. Posebne komisije so ocenile vse služnosti, tlako in desetino in razne druge dajatve. Vse to so v teh komisijah preračunali v rento, ki je dala v 12 letih isto vrednost, kot vse te dajatve. V letu 1848 so ljudje dali desetino od ozimnega žita, ne pa od ajde; vendar je bil

zračunan celotni zaostanek celega leta. Na srednje kmetско posestvo je bilo treba plačati v 12 letih kakih 70 gold. Tako so morali kmetje že vdrugič plačevati že itak svoja nekdanja svobodna posestva. Denar, ki eo ga kmetje vplačali za zemljiško odvezo, je bil naložen v državne obveznice in so zemljiški gospodje dobivali

leto obresti od tega denarja. Zadnja svetovna vojna je pa uničila tudi te obveznice. Gradovi, ki so živeli od žuljev kmeta, se rušijo v prah, o vsem tem nam pričajo le še surbarijske po raznih knjižnicah in zaprašene listine po sodnih arhivih.

Kako krmimo živino

I.

Vsaka žival potrebuje hrano in vodo, da more živeti in rasti. Nobena hrana pa se v živalskem telesu popolnoma ne prebroji, kajti v vsaki hrani so snovi, ki se v telesu ne uporabijo, ampak se izločijo kot neuporabne. Samo majhen del hrane gre za izgradnjo živalskega telesa, t. j. v meso, mleko, loj, mast, kosti itd. Zato mora vsak živinorejec vedeti, iz katerih snovi je sestavljena živalska hrana, in katere teh snovi se pretvarjajo v živalsko telo.

Rastlinska hrana, s katero se naša živina v glavnem hrani, vsebuje škrob, sladkor, mast, beljakovine, kazein in mineralne snovi, kot apno, žveplo, železo itd. Izvzemši mineralnih sestavin vsebuje vsa biljna hrana štiri glavne prvine, ogljik, kisik, vodik in dušik.

Nedušični spoji, ko pridejo v kri, radi odpustčajo svoj ogljik in ga predajo kisiku, ki pride iz zraka v pljuča in kri. S spajanjem kisika in vodika, ki je že v hrani, nastane voda. Oksidirani ogljik in voda odideta z dihanjem iz telesa v zrak. Če ima živalska hrana več brezdušičnih sestavin, lahko kisik oksidira, potem se te izpreme v snov, ki je njim najbolj alična, torej v mast. Kadar pa je brezdušičnih snovi manj nego jih rabi vdihani kisik, se primanjkljaj nadoknadi iz telesa. Zaradi tega žival, ki hujša, izgubi najprej mast. Če je v hrani preveč brezdušičnih snovi, se žival redi, če jih primanjkuje, se suši. Brezdušične snovi ustvarjajo v glavnem mast in ne ustvarjajo moči pravega živalskega telesa.

Vsa hrana, ki ima poleg ogljika, kisika in vodika še dušik, služi za ustvarjanje dušičnih delov telesa, kot je mišičevje, koža itd. Ker ravno ti deli predstavljajo živalsko telo, dajo dušične sestavine glavno vrednost hrani. V vsaki hrani pa je dovolj brezdušičnih spojev,

da izvrše ono nalogo, ki jim je pri prehrani živine opredeljena. Dušičnih spojev je pa v mnogi hrani premalo, zato moramo živini te hrane veliko dati, da dosežemo obnavljanje in ustvarjanje novih telesnih delov.

Vrednost živalske hrane torej ocenjujemo po količini dušika, ki je v njej. Hrana, v kateri je malo dušika, se lahko hitro izrabi. Čim več je v hrani dušika, tem dalje tvori presnavljanje in tem več se od nje uporabi za izgradnjo telesa. Seveda so tudi tu meje, ker sicer bi hranili našo živino samo z dušičnimi spoji. V vsaki hrani morajo biti dušične in nedušične sestave v razmerju, ki je potrebno za pravilno prehrano. Najkoristnejša je ona hrana, ki vsebuje en del dušičnih, a pet delov nedušičnih spojev. V to razmerje ne smemo računati hrane, ki samo povečava količino hrane, a se ne presnavlja, n. pr. celuloza.

Hrano polagamo živini zeleno ali suho. Suha je tista hrana, katero pustimo na zraku, da iz nje izhlapi voda.

Zelena živinska hrana

Zeleno hrano dajemo živini samo čez leto. Najnavadnejša zelena hrana so livadne trave in zelje. Ko začno cvesti, so najhranjlivejše, zaradi tega jih takrat kosimo za živino. Ko odcveto, se začno sušiti in prične steblo in listje leseneti. Zaradi tega se težko prebavljajo. Lahko prebavljivi sestavni deli in snovi visoke hranljive vrednosti se zbirajo v plodu. Dobra livadna trava ima 15 delov nedušičnih sestavin in po priliki 3 dele dušičnih, je torej razmerje dušičnih in nedušičnih snovi kakor 1:5. Zato je livadna trava najbolj hranljiva.

Vrednost trave zavisi od bogatstva in položaja zemlje, od podnebja itd. Trave, ki rastejo na hribečkih, so hranljivejše od

onih, ki rastejo v nižinah in na zemlji, ki je obrnjena proti zapadu ali severu. Tudi najboljše trave so slabe, če rastejo po senčnatih mestih ali če do njih nima zrak prostega dostopa. Spomladne rastline so hranljivejše od poletnih, zato ima seno večjo hranljivo vrednost od otave. Kot zeleno hrano uporabljamo poleg livadne trave še: rdečo deteljo, lucerno, zeleno koruzo, zelje, ajdo itd.

Rdeča detelja ima skoraj isto hranljivo vrednost kot trava. Ker deteljo živina zelo hitro žre, je nevarno, da jo napihne, posebno če je rdeča detelja bujna,

mlada in povrhu vsega še rosna. Lucerna uspeva boljše kot rdeča detelja, raste hitreje, ima večjo hranilno vrednost, a hitro oleseni. Zelena koruza je zelo dobra hrana, posebno za molzne krave; živina jo rada žre zaradi sladkega okusa. Vso zeleno hrano moramo kositi, ko je še rosna; domov moramo voziti svežo, raztresti na hladnem mestu, da se nam ne užge. Če je zelena hrana premlada, jo mešamo s slamo. Spomladi moramo preiti od suhe na zeleno hrano polagoma, sicer nam živina oboli.

(Nadaljevanje prihodnjik.)

Za kuhinjo

Riževa juha z zeljem ali ohrovtom. Kake pol srednje debele zeljate ali ohrovtove glave zrežem na rezance. Zrežano zelje denem na razbeljeno mast, v kateri sem zarumenila precej čebule in zelenega petršilja. Potem prilijem par žlic vode in pokrito pražim toliko časa, da se zelje zmehča. V zmehčano zelje stresem za vsako osebo pest izbranega in zbrisanega zelja, pražim še par minut, nakar zalijem z juho od kosti ali s krompirjevo in kuham še pol ure. Ako hočem imeti iz teh snovi samostojno jed, stresem v zmehčano zelje za vsako osebo dve pesti riža.

Juha iz kosti. Pri večjih mesarjih dobiš kosti brez mesa, kar je cenejše. Kost pristanči v mrzlo vodo in dodaš vse zelenjave in dišavnice kot za juho z mesom. Poleg zelenjav in dišavnic dodaš juhi prav majhen košček lavorovega lista in košček cimetne skorje. Juho puščiš vreti dve uri. To juho rabiš za zalivanje umetnih juh in prikuh. Zalivanje jedi s to juho mi prihrani zabelo in zboljša jedila.

Prestice iz enotne moke. Dekagram kvasa denem v lonček, v katerem sem segrela par žlic mleka. Ko kvasček vzide, ga primešam testu, ki sem ga napravila iz četrtil kilograma moke, enega rumenjaka, žlice sladkorja, malo soli, osminke litra gorkega mleka in 2 kg surovega masla. Ko je testo dobro pogneteno, oblikujem iz njega prestice in jih pokladam na pomazano pekačo. Ko prestice vzidejo, jih spečem v pečici. Beljak, ki mi je ostal, stepem v sneg, mu primešam sladkorja in z njim namažem prestice.

Bobovec ali vodna kreša je prva pomladanska solata. Ima v sebi jod, železo in žveplo. Kuhana ali surova pomaga bledičnim in zlateničnim do zdrave krvi, popeši posušitev lišaja. Če dobiva otrok pomladi krešo in maslo na črnem kruhu,

mu to odžene gliste in izčisti kri. Za pljučno jetiko uživaj od sušca do rožnika vsak dan na tešče nekoliko surove neslane in nezabeljene ali skrbno oprane kreše. To vpliva dobro tudi na vranico, prežene skorbut in kamen. Sok iztisni in uživaj nekaj dni po žlico soka zjutraj na gorki juhi. Žene, ki odstavljajo, si devajo na prsa zeleno krešo. Za vodenico uživajo krešin ok na vinu, za naduho in kašelj na medu.

Domača lekarna

Golša ali odebeleli vrat prihaja tudi od pogostega uživanja kostanja, premastnih jedi, svinjine, umazanosti, mrzlih nog, vlažnega stanovanja, kašljanja, nahoda, prevelikega smeha, od porodnih bolečin itd. Vzrok: pomanjkanje joda. Ob morju ne poznajo golše. Na Koroškem sodijo, da je voda kriva golši. Že v srednjem veku je pisal Konrad Mezenburški, da je na Koroškem dosti studencev, kjer dobiš golšo. Garatieni misli, da je v plavinskih deželah zato toliko golš, ker prihaja voda z višav in tamonji ljudje pijejo prav za prav snežnico. V prejšnjih časih so hodili vojaščini podvrženi fantje k takim studencem, da so si pripili krof. Na Nemškem je voda, o kateri pravijo, da zraste še palici golša, če jo vtakneš v tisto vodo. Komur se debeli vrat, naj gre takoj k zdravniku, dalj ko odlaša, hujše je.

Rebrinec (partinaka) je na glasu, da pozdravi uživanje njegove korenine jetiko. Kuha se na mleku, na juhi ali uživa kuhan z oljem in kisom. Seme je stara pomoč za vodenico. Kuhajo žlico semen na četrtil litra kropa in pijejo po žlici. Za mrzlico, ki se povrača, uživajo vino, na katerem je prevreta žlica semen in košček korenine. Rebrinčeva korenina je dobra samo od sv. Janeza do sv. Mihaela in le od prvoletna rastline. Korenina starega rebrinca dviguje želo-dec in dela omotico,

PRAVNI NASVETI

Poprava občinske ceste. S. L. P. Občinska cesta je tako slaba, da je skoraj nemogoče voziti po njej. Pritožili ste se že na občino, pa se ne zmeni za popravilo. Kdo je dolžan popraviti tako cesto? — Vsekakor je dolžnost občinskega odbora, da se pobriga za popravilo občinskih cest. Sicer bo pa najboljšje, da se vaščani, ki cesto rabijo, sami pobrigajo in cest onasujejo, kakor so to delali naši predniki, ki niso čakali, da bi jih moral kdo nagnati, da navozijo na cesto potrebni gramoz. Posebno v sedanjem času je to priporočljivo, ko občina gotovo nima toliko sredstev, da bi mogla vsa popravila plačati.

Pogodba med možem in ženo. A. V. Za pogodbo med zakonci je predpisana oblika notarskega okata. Zato morate tudi pogodbo, s katero boste odstopili ženi del posestva, napraviti pri notarju. Stroški se ravna po vrednosti zemljišča, glede katerega se bo delala pogodba.

Lastnoročna oporoka. Z. S. I. Če oporoko sami napišete in podpišete, ni treba nobenih prič. Oporoko lahko spravite doma, lahko ja po daste hraniti kakšni drugi osebi ali pa sodišču. Za hrambo pri sodišču so predpisane posebne pristojbine.

Plačnik procentov. V. E. Vsak dedič mora plačati pristojbine od svoje dediščine. Ker ste podedovali posestvo in morate odstopiti nekaj zemljiških parcel sodedičem, sodišče ne bo prej prepisalo zemljišč na nove lastnike, dokler ne bodo plačane vse pristojbine. Če sodediči ne plačajo pristojbin, jih lahko plačate vi, da dosežete prepis podedovanih zemljišč, potem pa zahtevajte od sodedičev povračilo pristojbin, ki odpadajo nanje.

Plačilo zaščitenega dolga. K. F., O. Ste zaščiten kmet. Dolg imate pri kmetu zasebniku. Dosedaj ste odplačevali svoj dolg v obrokih, kakor določa uredba o zaščiti kmetijskih dolgov. Ker pa imate zdaj denar na razpolago in vam je veliko na tem, da bi se dolga čimprej znebili, ste ponudili svojemu upniku, da ste mu pripravljeni takoj plačati ves še ostali dolg. On pa noče sprejeti plačila, češ da morate še nadalje plačevati v obrokih. Vprašate, ali morete kmeta upnika prisiliti, da sprejme takoj še vso dolžno vsoto. — Obročno plačevanje dolga je bilo z uredbi o zaščiti kmetijskih dolgov ukinjeno pač le v korist kmeta dolžnika. Nobena določba v tej uredbi ne kaže na to, da bi smel upnik odkloniti naenkratno plačilo celega dolga in zahtevati le obro-

čno odplačevanje. Zato ste po našem mnenju opravičeni, da smete dolg, ki je že zapadel v plačilo — kajti obročna odplačila so bila z uredbo določena le v korist kmetov dolžnikov —, tudi skupaj, naenkrat plačati. Če bi upnik ne hotel sprejeti denarja in bi po pošti mu poslani denar vrnil, potem lahko izvršite plačilo s tem, da denar za upnika položite pri domačem okrajnem sodišču. Sodišče bo upnika obvestilo, da je zanj položen denar. S tem ste vi svoj dolg poravnali in vas upnik ne bi mogel ob zapadlosti posameznih obrokov terjati za ponovno plačilo.

Zasilna pot N. J. L. Le za tako parcelo, ki sploh nima nobene zveze do najbližje javne poti, lahko lastnik predlaga pri sodišču, da se svede postopek in njegovi parceli določi zasilna pot. V predlogu morate navesti čez katere parcele naj bi vodila ta nova zasilna pot. Ki razpravi bodo povabljeni vsi prizadeti posestniki. V kolikor ne bi prišlo do poravnave, to je, če se vi s prizadetimi posestniki ne bi mogli zdeliniti glede smeri nove zasilne poti in odškodnine zanj, bo sodnik razpisal razpravo na licu mesta in k tej povabil tudi izvedence. Po izvršenem ogledu in po zaslišanju izvedencev bo sodnik določil novo pot in tudi odškodnino, ki jo boste ali enkrat za vselej ali pa letno morali plačevati prizadetim posestnikom. Stroške tega postopanja nosi vse predlagatelj.

Preselitev matere. N. N. Imate mater, ki živi na štajerskem in je tudi tja pristojna. Ker pa je sama in imate vi tu službo, bi radi spravili mater k sebi. Vprašate, kako bi to dosegli — Preskrbeti si morate najprej od pristojne tukajšnje oblasti (kvesture) dovoljenje za mater za dopotovanje v Ljubljano. Ko izposlujete to dovoljenje, potem si mora pa vaša mati pri pristojni nemški oblasti izposlovati dovoljenje za izselitev. Po naših informacijah lahko traja to tudi več mesecev.

Izgubljena ali ukradena hranilna knjižica. S. L. Ob prevratu ste s svojim knjižkom izgubili tudi vložno knjižico Poštne hranilnice v Belgradu. Vprašate, kako bi mogli izposlovati izplačilo vloge brez knjižice. — Tudi če bi imeli v rokah hranilno knjižico, ne bi mogli zaenkrat dvigniti denarja, ker ta zadeva med prizadetimi državami še ni urejena. Svetujemo vam, da pri najbližjem poštnem uradu prijavite na uradnih obrazcih izgubo hranilne knjižice in s tem pokrenete postopek, da se ne bi mogel neopravičen imetnik knjižice okoristiti z vašimi prihranki.